

УДК 332.2.021.012.33:339.942

Турчина С.Г.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції
Сумського національного аграрного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

FEATURES OF THE DOMESTIC AGRIBUSINESS FUNCTIONING IN TERMS OF GLOBALIZATION: INNOVATIONS POINTS OF VIEW AND DEVELOPMENT OUTLOOK

АНОТАЦІЯ

У статті проведено аналіз розвитку вітчизняного агробізнесу в умовах глобалізації світової економіки. Встановлено позитивний стан зовнішньоторговельного обігу продукції АПК. Визначено найактивніших партнерів України на світовому ринку аграрної продукції. Обґрунтовано необхідність інноваційних підходів, здатних тривалий час утримувати конкурентні переваги на зовнішніх ринках.

Ключові слова: глобалізація, аграрний сектор економіки, експортно-імпорتنі операції, конкуренція, світовий ринок, інноваційні підходи.

АННОТАЦИЯ

В статье проведен анализ развития отечественного агробизнеса в условиях глобализации мировой экономики. Установлено положительное состояние внешнеторгового оборота продукции АПК. Рассмотрены наиболее активные партнеры Украины на мировом рынке аграрной продукции. Обоснованы инновационные подходы, способные продолжительное время поддерживать конкурентные преимущества на внешних рынках.

Ключевые слова: глобализация, аграрный сектор экономики, экспортно-импортные операции, конкуренция, мировой рынок, инновационные подходы.

ANNOTATION

In the article, the analyses of domestic agribusiness development in terms of world's economy globalization has been made. The positive condition of external trade turnover of agricultural products has been established. The most active partners of Ukraine in the global agricultural market has been defined. The necessity of innovation approaches, which are able to maintain competitiveness advantages on external markets for a long time has been proved.

Keywords: globalization, agrarian economic sector, export-import transactions, competitiveness, global market, innovation approach.

Постановка проблеми. Процес глобалізації характеризується нестабільністю світової економіки, суперечністю між об'єктивною необхідністю міжнародного поділу праці для розв'язання глобальних проблем продовольства, екології тощо і суб'єктивним прагненням до одностороннього присвоєння його результатів великим капіталом транснаціональних корпорацій [1]. Утім, вітчизняний аграрний сектор України залишається однією з галузей економіки, що забезпечує, навіть у нинішніх умовах, позитивний баланс зовнішньоекономічної діяльності. Так, за розрахунками науковців Інституту аграрної економіки, частка зовнішньоторговельного обігу продукції агропромислового виробництва (товарні групи 01-24 УКТ

ЗЕД) у загальному зовнішньоторговельному обігу постійно зростає: з 10,7% експорту і 6,6% імпорту в 2005 р. до 31,8% експорту і 8,9% імпорту в 2015 р. [2].

Разом із цим, аналізуючи сучасний стан розвитку вітчизняних агропромислових підприємств, слід зазначити, що останні характеризуються використанням застарілого та зношеного обладнання, низькою технологічністю, відсутністю належної інноваційної складової, нестачею фінансових та трудових ресурсів, недостатньо розвиненою інфраструктурою та сировинною спрямованістю. Звідси – ефективність використання сільськогосподарських угідь у вартісних показниках виробництва валової продукції на одиницю земельної площі в країнах ЄС у 3,2 рази вища порівняно з Україною, оскільки країни Євросоюзу виробляють 2 189,2 євро валової продукції сільського господарства на 1 га сільгоспугідь за її землемісткості 0,46 га/1000 євро, а Україна – 686,7 євро та 1,46 га/1000 євро відповідно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аграрного бізнесу в глобалізованому світі досліджували Л.І. Абалкін, Г.Л. Азоєв, А.Г. Грязнова, С.В. Мочерний, М. Портер, Р.А. Фатхутдінов, А.Ю. Юданов та ін. Окремі проблеми аграрного бізнесу щодо конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки знайшли своє відображення в роботах В.Г. Андрійчука, А.В. Войчака, В.І. Губенка, О.Д. Гудзинського, В.Ю. Ільїна, П.А. Лайка, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, І.В. Охріменка, В.П. Ситника, О.О. Школьного, О.М. Шпичака та ін. Теоретичні та практичні аспекти глобалізації розглядаються в працях В.В. Бандурина, В.В. Мілосердова, Н.О. Новічкова, Б.Г. Рацича, В.О. Єфимова та ін. Тенденції інтернаціоналізації та міжнародної економічної інтеграції, а також питання зовнішньоекономічної діяльності України плідно досліджують вітчизняні вчені-економісти О.Г. Білорус, В.І. Власов, В.М. Геєць, Н.Л. Кочергіна та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на посилення уваги до проблематики розвитку аграрного біз-

несу, можна констатувати, що залишається ще низка невирішених питань стосовно адаптації аграрного бізнесу до трансформаційних змін світової економіки, прямого й опосередкованого впливу глобалізації на господарську діяльність підприємств аграрного сектору економіки.

Мета статті полягає у дослідженні експортно-імпортних операцій продукції агропромислового комплексу України, виявленні особливостей функціонування агробізнесу в умовах глобалізації світової економіки, визначенні його проблемних аспектів та обґрунтуванні інноваційних напрямів розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині Україна є одним із ключових гравців на світовій арені в секторі виробництва сільгосппродукції, що зумовлює розвиток внутрішнього та глобального ринків. Аграрний сектор, охоплюючи територію в 41,5 млн. га (70% від площі України), формує близько 17% ВВП та є одним з основних бюджетонаповнюючих та експортноорієнтованих секторів національної економіки.

Частка України у світовому експорті всіх товарів (включаючи промисловість, АПК та інші галузі) оцінюється Світовою організацією торгівлі на рівні 0,34%, в імпорті – 0,39%, близько 20–24% українського експорту становлять продукти агропромислового експорту України. Аналіз його обсягів указує на позитивні тенденції (рис. 1).

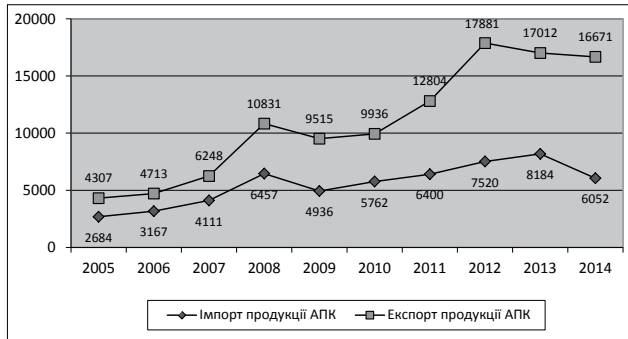

Рис. 1. Обсяги експорту аграрної продукції (коди 1-24 УКТЗЕД), млрд. дол. США [3]

Слід зазначити, що в 2015 р. Україна експортувала на світовий ринок аграрної продукції на суму майже 14,6 млрд. дол. США. Позитивне сальдо зовнішньоекономічної торгівлі аграрною продукцією становило близько 11,1 млрд. дол. США. Найбільшу питому вагу в структурі аграрного експорту вже традиційно займають зернові культури, експорт останніх у 2015 р. зріс на суму майже 6,1 млрд. дол. США, або 41,7% від загального обсягу, забезпечивши позитивне сальдо на 5,9 млрд. дол. США. Наступною є товарна позиція «Жири та олії; готові харчові жири; воски», за вказаною статтею експорт становив 3,3 млрд. дол., або 22,7%. За товарною позицією «Насіння і плоди олійних рослин; солома і фураж» експорт ста-

новив 1,48 млрд. дол. США, або 10,1 % від усієї суми. Разом ці три товарні групи забезпечили майже 74,5% усіх експортних надходжень від продукції вітчизняного АПК.

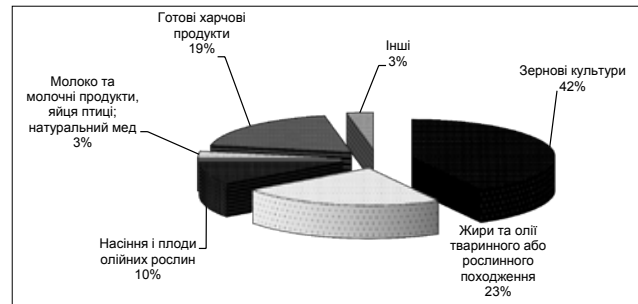

Рис. 2. Структура аграрного експорту в 2015 р., % до обсягу експорту АПК

Джерело: складено на основі [4]

Очевидно, що аграрний ринок Європейського Союзу досить самодостатній, із жорсткими правилами конкуренції та високими вимогами до стандартів якості, безпеки агропродовольчої продукції та є дуже важливим для вітчизняних виробників [5, с. 38].

За 2015 р. експорт товарів до країн ЄС становив 13 017,5 млн. дол. США, що свідчить про зменшення порівняно з 2014 р. на 3 985,4 млн. дол. США (23,4%). Обсяг імпорту становив 15 343,8 млн. дол. США, зменшення відбулось на 27,2%, що становить 5 725,3 млн. дол. США. Негативне сальдо в 2015 р. зафіксовано на рівні 2 326,3 млн. дол. США, у 2014 р. – 4 066,2 млн. дол. США. Найбільші обсяги експорту від загального експорту до країн ЄС становили продукція агропромислового комплексу та харчової промисловості – 31,2%. Отже, можемо констатувати, що експорт аграрних товарів із боку українських виробників орієнтований передусім на цей регіон (рис. 3). Традиційно це зернові та олійні культури і соняшникова олія.

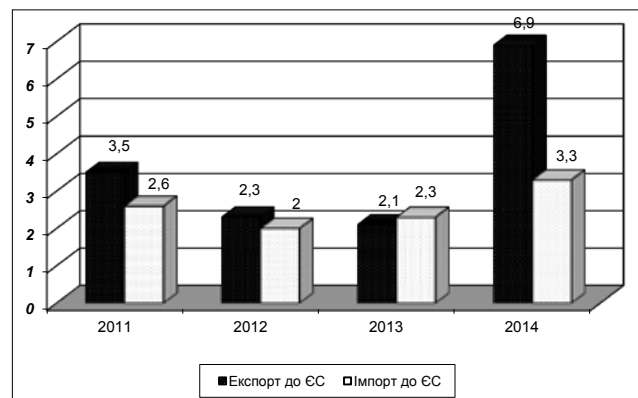

Рис. 3. Торгівля аграрною продукцією України з ЄС, млрд. дол. США

У 2015 р. абсолютним лідером з обсягу експорту вітчизняної аграрної продукції стала товарна позиція «Олія соняшникова, сафлорова або бавовняна». Вітчизняні компанії экс-

портували соняшникової олії лише до Індії на суму майже 1,05 млрд. дол. США, або 34,6% від загального обсягу за товарною групою і 7,2% від аграрної продукції. Значними є експортні поставки вказаної продукції до Китаю – 438,3 млн. дол. США, що становить 14,5% від усього обсягу за товарною групою, до Іспанії, відповідно, на 155,2 млн. дол. США, або на 5,1%. На другому місці знаходиться кукурудза, обсяг її експорту до Китаю досяг близько 543,7 млн. дол. США, або 18,1% від загального обсягу за товарною групою, до Єгипту та Іспанії, відповідно, 447,9 млн. дол. (14,9%) та 429,5 млн. дол. США (14,3%).

За даними Державної служби статистики України, оборот зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією (групи 1-24 УКТЗЕД) за I квартал 2016 р. становив 4,5 млрд. дол. США. Це на 2,2% менше порівняно із січнем-березнем минулого року. Обсяги експорту сільгоспродукції за три місяці поточного року зменшилися проти показників 2015 р. на 5,7% – до 3,5 млрд. дол. США.

Дослідженнями встановлено, що основними ринками збуту на сьогоднішній день залишаються три регіони – країни Азії, Африки та ЄС. Позицію основного імпортера вітчизняної агропродукції утримують азійські країни, які за січень-березень 2016 р. закупили українського продовольства на 1,4 млрд. дол. США. Частка Азії за цей період становила 43,5% від загального експорту аграрної продукції. Обсяги експорту до країн Африки становили 0,4 млрд. дол. США (12,7% від загального експорту аграрної продукції), а до країн СНД – 0,2 млрд. дол. США (6,2%).

За I квартал 2016 р. Китай закупив українського продовольства на 405 млн. дол. США, а Індія – на 314 млн. дол. США. За ними слідує Іспанія (283 млн. дол. США), Єгипет (242 млн.), Нідерланди (210 млн.), Італія (163 млн.), Туреччина (118 млн.) та Іран (107 млн. дол. США). Сумарна частка цих країн в українському експорті перевищує 55%. Натомість Російська Федерація не входить навіть у ТОП-20 основних імпортерів української агропродовольчої продукції [2].

Досліджуючи визначену проблематику, варто зазначити, що винятково важливим та таким, що гарантує продовольчу безпеку України, є зерно. Світовий ринок зерна контролюють п'ять основних експортерів: США, Аргентина, Бразилія, Україна, Канада, Австралія. Сумарні експортні пропозиції зерна з боку основної п'ятірки експортерів становлять понад 83% усього обсягу світової торгівлі. США є найбільшим експортером зерна. Стосовно України можемо констатувати, що в 2014–2015 маркетинговому році Україною експортовано 10,5 млн. т зерна пшениці, найбільшим імпортером був Єгипет, що відповідає восьмому місцю за обсягами продажу пшениці у світі (4,9% світового ринку) [6].

Традиційно суттєвим попитом на світовому ринку користується ячмінь, найбільший обсяг експорту якого зафіксовано на суму 398,7 млн. дол. США. Так, у 2015 р. напрям збуту до Саудівської Аравії становив майже 51,9% від загального обсягу експорту у зазначеній товарній групі. Також слід відмітити значний експорт соєвих бобів до Туреччини на суму 381,7 млн. дол. США, що становить 47,3% від загального обсягу в товарній групі.

Незважаючи на відсутність чітко вираженої структури, в імпорті аграрної продукції традиційно домінують деякі товари. Це, зокрема, насіння олійних культур та кукурудзи, плоди – здебільшого цитрусові та банани, горіхи, риба (переважно морожена) та ракоподібні, тютюнові вироби і різні харчові продукти. Їх сукупна вартісна частка в імпорті продовольства становить понад 55% [7].

Встановлено, що протягом останнього десятиліття простежується тенденція щодо збільшення ролі та впливу великих аграрних господарств на експорт продукції АПК. Нині найпотужнішими учасниками аграрного ринку є агрохолдинги «Нібулон», «Кернел Груп» та «Державна продовольчо-зернова корпорація України». Якщо розглядати роль агрохолдингів в експорті сільськогосподарської продукції з України, то серед ТОП-10 найбільших експортерів зернових у першій половині 2014–2015 маркетингового року лідирує компанія «Нібулон» [8].

Зважаючи на позитивні моменти, водночас слід зауважити, що економічна модель розвитку національної економіки, орієнтована на сировинний експорт, який залежить від глобальних кон'юнктурних коливань.

В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень справедливо підкреслюється, що для забезпечення сталого конкурентоспроможного розвитку аграрного бізнесу і мінімізації негативних впливів та ризиків світової кон'юнктури Україні необхідно диверсифікувати аграрний експорт як за товарною номенклатурою і асортиментом продукції, так і відносно географічних ринків збуту. Фахівці наголошують на тому, що сировинний вектор не дає перспектив розвитку національній економіці, якщо Україна буде позиціонуватися лише як виробник сировини з високою доданою вартістю. Відомо, протягом останніх двадцяти років частка доданої вартості сільського господарства і харчової промисловості у структурі валової доданої вартості України знизилася з 23 до 14%. Стрімке зниження цього показника створює реальну загрозу національній продовольчій безпеці [9, с. 55, 69].

Основа українського агропродовольчого експорту становить продукція з низьким та середнім ступенем переробки – зернові та олійні культури, соняшникова олія, продукція харчової промисловості. Частка цих товарних позицій динамічно зростає: у 2008 році їх сумарна частка становила 62%, а в 2015 р. вона зросла

майже до 90%. Таким чином, ми приєднуємось до думки науковців, які вважають, що суто сировинний напрям аграрного експорту слід поступово замінювати шляхом розвитку потужностей із часткової конверсії продукції рослинництва в більш дохідні за експортною вартістю продукти тваринницької галузі, стимулюючи ці сфери вкладання капіталу, а відносно олійних культур – поглиблювати їх переробку на харчові (соняшник, соя) та біоенергетичні цілі (ріпак) [10].

Слід також звернути особливу увагу на проблему конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, рівень якої знаходиться порівняно з міжнародними стандартами на досить низькому рівні, тому експорт її відбувається за низькими цінами і не приносить бажаного зиску.

Таким чином, базуючись на вивченні передового зарубіжного та вітчизняного досвіду можемо зробити висновок, що активізація аграрного бізнесу та реалізація експортного потенціалу АПК України зумовлюються широким упровадженням у практику вітчизняних і світових досягнень науково-технічного прогресу. Відповідно до цього, використання закордонної техніки породжує розрив між реальною потребою у знаннях і вміннях працівників сільськогосподарських підприємств, отримуваних ними у вишах. Доцільним є вдало започаткований агрохолдингами передовий вітчизняний досвід щодо формування системи власних курсів і тренінгів, що забезпечує підготовку і підвищення кваліфікації працівників на місці, який варто, на нашу думку, поширювати на підприємства малого та середнього аграрного бізнесу.

Також ми приєднуємось до наукової думки стосовно посилення науково-дослідних робіт та проведення заходів із реструктуризації та технічного переоснащення галузей АПК на високоефективне використання біокліматичного потенціалу кожного регіону України для отримання конкурентоспроможної продукції [10]. Для подальшої інтеграції агропродовольчого ринку України у світове економічне співтовариство необхідно враховувати традиції, які склалися у зовнішньоекономічних стосунках, географічне розміщення агропродовольчих ринків щодо України, досягнутий рівень міжнародної взаємодії у сфері реалізації сільськогосподарської продукції і продовольчої продукції.

Окремо слід наголосити на тому, що успішна науково-технічна діяльність неможлива без системи ефективної державної підтримки. Необ-

хідність державного регулювання інноваційних процесів зумовлена насамперед масштабами фінансових витрат на проведення досліджень і реалізацію їх результатів.

Висновки. Економіка України в цілому і агропромисловий комплекс зокрема є експорто-орієнтованими, тому необхідно працювати над тим, щоб якість української продукції відповідала вимогам країн-імпортерів. Для подальшої інтеграції агропродовольчого ринку України у світове економічне співтовариство необхідно враховувати традиції, які склалися у зовнішньоекономічних стосунках, географічне розміщення агропродовольчих ринків щодо України, досягнутий рівень міжнародної взаємодії у сфері реалізації сільськогосподарської продукції і продовольчої продукції. Необхідним етапом забезпечення конкурентних переваг аграрних підприємств визнано інноваційно-інвестиційний розвиток для оновлення та модернізації матеріально-технологічної бази.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ільїн В.Ю. Глобалізація та її вплив на конкурентоздатність підприємств аграрного сектору економіки України : [монографія] / В.Ю. Ільїн. – Луганськ : Ноулідж, 2014. – 436 с.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/1684-2016-03-28-11-09-56.html>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Yermolaiev A.I. Klymenko, A. Yermolaiev, and V. Yemets (2015) Agrarnyi sektor Ukrainy: tendentsii, subiekty, perspektivy reformuvannya [The agricultural sector of Ukraine: trends, subjects, reform prospects], Instytut stratehichnykh doslidzhen «Nova Ukraina», Kyiv, Ukraine.
5. Бородіна О.М. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції / О.М. Бородіна, М. Бетлій. – Ужгород : ІВА, 2006. – 496 с.
6. Експорт аграрної продукції у 2015 р. / Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>.
7. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування / Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newukraineinstitute.org>.
8. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіт. доп. / За заг. ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 104 с.
9. Лузан Ю.Я. Сучасні проблеми та основні фактори розвитку аграрного сектору України / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2014. – № 6. – С. 5–9.
10. Ільїн В.Ю. Аграрний сектор України в умовах становлення глобалізаційних процесів / В.Ю. Ільїн // Економічний вісник Донбасу. – 2012. – № 2(28). – С. 37–42.